

Etiska frågor diskuteras i bokens inledning och berörs i flera av artiklarna. Tove Ingebjørg Fjell har fältarbetat på nätet. Hon tar upp forskningsetiska problem och jämför därvidlag frågelistan med internetkällan. Hur uppfattar människor gränsen mellan privat, offentlig och offentliggjort?

Några artiklar lägger tyngdpunkten vid själva materialet och analysen av det. Ann Helene Bolstad Skjelbred har själv, som ledare för Norsk etnologisk granskning, konstruerat en frågelistas omkring "Pizza i Norge". Utifrån sin forskarroll tolkar hon och reflekterar över svaren, som visar sig vara mångfacetterade och mångtydiga. Christian Richette, Nordiska museets arkiv, diskuterar svaren på några skrivarupprop. Han tolkar handikapades berättelser som självbiografier och diskuterar denna genre i ljuset av olika teoribildningar. Hur har materialet kommit till? Vad är signifikativt för genren och hur kan den läsas? Agneta Lilja, tidigare arkivarie vid SOFI i Uppsala, utgår från ett äldre arkivmaterial. Hon visar hur gamla frågelistsvar kring kvinnans ställning i bondesamhället kan läsas på nya sätt i ljuset av dagens teoribildningar. Susanne Nylund Skog granskar också svaren från en äldre frågelistas. Utifrån berättelser omkring barnafödande analyserar hon hur föreställningar om kvinnlighet kommer till uttryck. Genom en rad exempel på "hissnande historier och talande tystnad" ger hon samtidigt läsaren en god förståelse för själva materialet och inblick i konkreta analysverktyg. Pedagogisk till sin uppbyggnad är också Blanka Henrikssons "Vänskap på schemat". Som lärare ställdes hon inför uppgiften att finna ett sätt för studenterna att "närma sig frågelistmaterialet både teoretiskt och praktiskt" (s.191). Hon beskriver genom ett konkret exempel hur kursdeltagarna tränas i att skapa, hantera och reflektera över denna materialkategori.

Dan Waldetoft, Nordiska museets arkiv, diskuterar svårigheten i att använda detta material i museets utställningsverksamhet och problematiserar förhållandet mellan verksamheter med olika kunskapsmål. Vad är det som gör frågelistmaterialet unikt? I den museala praktiken kan svaren betraktas som "fakta", men det är istället det subjektiva och reflexiva som utgör grunden för materialets potential. Waldetoft menar att svaren är "djuplodande, reflexiva och utförliga" (s. 216) och att materialets styrka "ligger i att människor ges möjlighet att uttrycka sina personliga tankar och erfarenheter" (s. 214).

Artiklarna rör sig på olika nivåer, från det deskriptiva till det mer analytiska. Bokens styrka – alla olika

konkreta erfarenheter – är samtidigt dess svaghet, då likartade beskrivningar och aspekter återkommer i flera artiklar. Liksom många andra antologier behöver den inte läsas från pärm till pärm. Själv har jag uppskattat denna bok i min lärarroll och i tankearbetet kring egna, framtida projekt. Det är välgörande att frågelistor inte bara diskuteras kritiskt, utan också beskrivs som ett källmaterial med många möjligheter och en metod att utveckla och föra med sig in i framtiden. *Frågelistan som källa och metod* ger inga absoluta svar, men visar genom en rad konkreta exempel på metodiska frågor att ta ställning till, oväntade möten och ändrade färdriktningar, tolkningsmöjligheter, hinder, fallgropar och framkomliga vägar.

Annika Nordström, Göteborg

Nils-Arvid Bringéus: *Den kyrkliga seden*. Carlssons, Stockholm 2005. 277 s., ill. ISBN 91-7203-715-6.

Professor emeritus Nils-Arvid Bringéus hviler ingenlunde på sine laurbær. Siden sin emeritering har han producerat et ikke mindre enn imponerende antall artikler og bøker. Felles for disse publikasjonene er at han har fordypet og utdypet forskningstemaer som han tidligere har arbeidet med. For oss kulturforskere i den nordiske mellomgenerasjonen er det kanskje lett å ta det som selvsagt viten, men det er derfor desto større grunn til å eksplisere følgende faktum: Nils-Arvid Bringéus representerer en egenart og meget interessant svensk historisk-etnologisk kunnskapstradisjon som både viser mot tidligere generasjoners forskere, men også har potensial til å inspirere ny forskning. Fra de andre nordiske land kan vi bare konstatere at det knapt finnes paralleller i våre fagmiljøer til denne kombinasjonen av på den ene siden historisk, kirkehistorisk og språklig lærdom og på den andre siden et blikk for de lange linjer i kulturelle prosesser og endringer. Veien bakover mot giganter som Sigfrid Svensson og Hilding Pleijel er lett å identifisere, men samtidig er Bringéus på høyde med nyere forskningstrender. Samtidig bør det nok stilles spørsmål om dette også er en forsvinnende kunnskapstradisjon i dagens svenske og nordiske kulturvitenskapelige forskningsmiljøer. I så fall er det dobbelt skade skjedd: Delvis fordi det da åpnes et stort felt for andre akademiske disipliner, og delvis fordi den manglende evnen til å se verdien av denne forskningen og kompetansen virker begrensende for kulturforskningen selv.

Disse innledende betraktninger er selvsagt ment som en hommage à Bringéus, men de er også en nødvendig posisjonering for å kunne forstå viktige sider ved boken *Den kyrkliga seden*. Boken er populær i formen, den er skrevet i et lettfattelig fagbasert språk, og den er ikke minst mye av et bekjennelsesskrift fra forfatterens side. Bringéus er selv meget til stede i sin egen tekst – ikke ved å være personlig eller privat, men ved å vise at de kulturfenomenene han beskriver, fortsatt er levende, underlagt forandring og kreative fortolkninger.

Hva tematiserer så boken? Den har syv kapitler, som alle beskriver en kombinasjon av fysiske objekter, menneskelige handlinger og symbolsk fortolkning: Sognekirken, klokkingningen, presteklærne, salmeboken, lys, blomster og offergaver. Rekkefølgen av disse temaene er neppe tilfeldig. Boken beveger seg fra det kollektive, sakramentaliepregede og offisiøse til det individuelt mottagende, responderende og votive. I så måte er bokens struktur i seg selv et tegn på sin påstand om at det i de siste årene har skjedd en orientering mot det sakramentale, mot menneskers respons på guddommelig nærvær og handling.

Kjenner man forfatterens øvrige arbeider, er det ikke vanskelig å se at han her også både skriver seg igjennom og relaterer temaer han tidligere har arbeidet med. Men nettopp ved at han gjør akkurat det, oppstår det noe nytt. Bokens historisk repeterende karakter får frem de parallelle bevegelsene i mentalitet, symboler og formspråk. Forfatteren beveger seg nesten motstandsløst mellom middelalderen, reformasjonstiden, 1800-tallets religiøse romantikk og etterkrigstidens høykirkelighet eller reformreligiøsitet. På den måten får han frem hvordan symboler og ytre former stadig veksler i bruk og fortolkning; han beskriver både "les longes durées" og kulturelle brudd.

Forfatteren er eksplisitt på at dette ikke er noen helhetlig fremstilling av "den kyrkliga seden". Det innebærer ikke at det ikke i de ulike kapitlene finnes et helhetlig perspektiv på de fenomener som boken behandler. Hovedtesen presenterer Bringéus allerede i forordet: "Jag vill i den här boken berättas om ett kyrkoliv där en förskjutning ägt rum från ordet till handling och upplevelse, från ortodoxi till liturgi och mystik, där sakramenten på nytt blivit centrala" (s. 8).

I denne setningen ligger det mange lag av betydning. En viktig nøkkel ligger selvsagt i at forfatteren vil fortelle, han vil "berätta". Boken er lite problematiserende, den forteller og trekker store historiske linjer, samtidig som den fordyper seg i detaljer og individuelle erfaringer

og handlinger. Bokens fortelling handler videre om to store temaer: om forandring og om tilbakevending. Den lutherske fikseringen på religiøs ortodoksi og det verbales primat er erstattet av religiøs ortopraksi, handling og opplevelse. At Bringéus kan ha rett i sine observasjoner av denne endringen, innebærer imidlertid ikke at man kan karakterisere endringen som tilbakevending, som noe som "på nytt" har kommet i sentrum.

Bringéus vil på den ene siden alminneliggjøre det han beskriver. Den "kyrkliga seden" særpreges ikke av egenartede former eller handlinger, men av at formene og handlingene anvendes i kirkerommet. På den andre siden ønsker han å peke på at de formene og handlingene som brukes i dagens svenske kirkerom, befinner seg i et spenningsfelt mellom internasjonale impulser og det "svenske". Ved en slik tolkningsmessig bevegelse skjer det en umerkelig forflytning fra det kirkelige, som er identisk med det lutherske kirkerommet, og til det svenske. Denne forflytningen er ikke uproblematisk.

Bringéus bruker ikke ord som postmodernisme, konsumsjonssamfunn, globalisering eller nyreligiøsitet når han diskuterer den "kyrkliga seden". Hadde han gjort det, ville spørsmålene om forholdet mellom kontinuitet og endring blitt mer tydelige og påtrengende. Det kan virke som om Bringéus selv gir kontinuitetstolkningen forrang: På tross av alle forandringer i kirkelivet, er det en historisk kontinuitet både på form- og fortolkningsnivået. Denne kontinuiteten blir særlig tydelig i forhold til "tilbakevending"-perspektivet. Men det er fullt mulig å se mange av de siste tiårenes endringer i kirkeskikkene som uttrykk for postmoderne eksperimenter på tvers av konfesjonelle, nasjonale eller historiske skiller. Det er også en mulighet å se endringene i retning av større vekt på handling, respons og aktivitet i kirkelivet som konsumsjonssamfunnets respons: Bare det som gir emosjonell mening, har betydning. Og gad vite om ikke alle lysene, blomstene, hendene og føttene i de svenske kirkene ikke bare handler om tilbakevending til kirkelig sakramentalitet, men også er et uttrykk for nyreligiøsitet og individuelle eksperimenter med religiøs erfaring?

Mellom alle bokens detaljer og store linjer sitter jeg som leser tilbake med et spørsmålstegn og et utropstegn. Det moderne Sverige har på mange måter utropt seg selv til et (om ikke *det*) moderne, vestlig, sekulært og sosialdemokratisk samfunn. Samtidig er det åpenbart for alle uhildede betraktere at denne samfunnskonstruksjonen er skjør og utsatt for press fra alle kanter. Kulturforskere proklamerer at vi befinner oss midt i det manglekulturelle og manglereligiøse samfunnet, samtidig

som det blir stadig vanskeligere å finne verdier, idealer og tradisjoner som kan binde et slikt samfunn sammen. Det er snart ikke den minoritet eller den marginalitet som ikke moderne nordiske kulturforskere har beskrevet med innlevelse og forståelse. Spørsmålet om sosiale og kulturelle – for ikke å si nasjonale! – fellesverdier har de derimot latterliggjort eller veket unna. Nils-Arvid Bringéus tar heller ikke opp denne typen spørsmål, men det er nærliggende å nærme seg dem i lys av det som er temaet for denne boken: Hvilken status kan det ”kyrkolivet” som beskrives i denne boken, ha eller få i morgendagens svenske samfunn? Er det på vei mot historisk og språklig glemsel eller latterliggjøring, eller kan det tenkes å fungere som utgangspunkt for ny tenkning rundt identitet, historisk erindring og kollektiv tradisjon?

Denne anmelder har ikke svarene på spørsmål som dette. Men som alltid, er kanskje spørsmålene viktigere enn svarene.

Arne Bugge Amundsen, Oslo

Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden. Jakob Christensson (red.). Bokförlaget Signum, Lund 2004. 543 s., ill. ISBN 91-87896-66-4.

Signums svenska kulturhistoria. Renässansen. Jakob Christensson (red.). Bokförlaget Signum, Lund 2005. 509 s., ill. ISBN 91-87896-73-7.

Signums svenska kulturhistoria. Stormakts-tiden. Jakob Christensson (red.). Bokförlaget Signum, Lund 2005. 639 s., ill. ISBN 91-87896-75-3.

Den ambitiøse satsningen av Signums bokförlag att ge ut sammanlagt åtta fylliga band om svensk kulturhistoria med en utgivningshastighet av två band om året, har hittills resulterat i tre band omfattande cirka sexhundra år från medeltid till stormaktstid. I reklamladet for bokverket säger sig redaktören, som svar på frågan varfor en ny svensk kulturhistoria, vilja förmedla de nya perspektiv och insikter som den senaste forskningen på kulturhistoriens område tillägnat sig. Nyorienteringen innebär ett interesse for ”allmänmänskliga ämnen som synen på familjen, kärleken och sexualiteten eller livet och döden. Mer än förr reflekterar vi över frågor om identitet och etnicitet liksom hur förhållandet mellan människa och natur sett ut”. Det som särskilt skall lyftas

fram är vardagliga erfarenheter, kulturella identiteter och människor i marginalen. Gemensamt for ämnena anges vara att de skall visa vad som ”givit ramarna for hur den enskilda människan kan leva och söka mening i tillvaron”.

Då den första delen om *Medeltiden* kom ut 2004, var vi flera som frågade oss om kulturhistorien verkligen lämpade sig for praktverk som detta. Var det egentligen något nytt som presenterades eller främst en mycket lös sammanställning av tidigare publicerade kunskaper utan en problematisering av hur förändringar i synen på medeltiden skapat olika slags historieskrivning i olika tider? I inledningen till första delen redogör Jakob Christensson, docent i idé- och lärdoms historia vid Lunds universitet, for såväl den första tid under 1800-talet då begreppet kulturhistoria etablerades som det som under senaste decennierna gått under beteckningen den nya kulturhistorien. Kulturhistorien är i opposition mot den gängse historieskrivningen och redan i det första bandet skulle man vilja se en sammanhållen linje som skulle kunna sägas vara kulturhistorisk. Själva begreppet kultur som är avgörande i kulturhistorien vare sig den avser ett analytiskt, ett metodologisk eller helt enkelt ett beskrivande förhållningssätt, borde definierats och diskuterats. Visst tar de etnologiska bidragen, som Nils-Arvid Bringéus om klockringning som sinnesupplevelse, självfallet sin utgångspunkt i människors vardag, i seder och bruk, liksom Janken Myrdals om livet på landet. Även Roger Qvarsells artikel om läkekonst och innebörden av att vara sjuk, fattig och gammal på medeltiden förmår se perspektiven också underifrån, liksom Birgitta Odéns, som ställer frågor om hur gamla människor kan tänkas ha levat under medeltiden. Men när Dick Harrisons bidrag om medeltidens politiska kultur handlar om krig och kungar, vad skiljer den då från annan historieskrivning? Det kulturella sammanhang som de olika bidragen befinner sig i är inte tydligt, inte heller den tidsmässiga avgränsningen.

Är utgångspunkten liksom for den tidiga kulturhistorien ett utvecklingstänkande med en kultursyn som vill visa hur vi människor skulle ha blivit alltmer civiliserade varelser eller är det en metodologisk utgångspunkt som vill visa att t.o.m. den enklaste lilla detalj kan säga mycket även om stora sammanhang? Hur meningsfullt är det att i vår tid ge ut just en *svensk* kulturhistoria. Hur svenska var normer, vanor och traditioner på medeltiden? Och visst finns det anledning att införliva Skåne då man idag skriver svensk kulturhistoria, men ingenstans problematiseras hur det gick till att göra Skåne svensk.